

Власенко О.О.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН АЛЬЯНСУ МОВЛЕННЕВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті висвітлено історичний перебіг альянсу мовленнєвої і професійної компетентності та як результат виникнення психологічного феномену – професійно-мовленнєвої компетентності. У хронологічному порядку проаналізовано різноманітні погляди на професійну та мовленнєву компетентність. Розглянуто мотиваційний підхід А. Маслоу до компетентності. Проаналізовано підхід Р. Уайта, що спрямований на ефективну взаємодію людини із навколишнім середовищем. Висвітлено думку Д. Хаймса на важливість ролі мови у передачі професійних навичок. Показано зв'язаність введення Н. Хомським понять «компетенція» та «компетентність» щодо мови. Проаналізовано думку П. Фиттс і М. Познер про дослідження діяльності людини з позиції психологічного сприйняття процесу набуття навичок. Визначено підхід когнітивної психології до аналізу компетентності з позиції наявності у особистості великої кількості спеціалізованих та систематизованих знань. Проаналізовано підхід Д. Белл до дослідження професії та професіоналізму. Розглянуто введення «компетенції» в психологію управління Девідом К. МакКлелландом. Досліджено погляд Д. Равена, щодо зв'язку компетентності та професіоналізму. Визначено необхідність ефективного опанування мовленнєвих навичок спілкування для набуття професіоналізму в управлінні, навчанні, спілкуванні. Висвітлені результати досліджень Лайл М. Спенсера-мол. та Сайн М. Спенсера щодо компетенцій, які були використані фахівцями в певних областях. Проаналізовано етап впровадження в освіту всіх провідних країн компетентнісного підходу та запровадження інтелектуальної співпраці в галузі освіти, і як результат мовленнєва компетентність починає використовуватися для оцінки професійної кваліфікації особистості системою освіти, психологією та управлінням. Висвітлено необхідність набуття професійно-мовленнєвих навичок для ефективної взаємодії, щодо виконання своїх професійних обов'язків.

Ключові слова: компетентність, професійна діяльність, мовленнєва компетентність, професійна компетентність, мовленнєво-професійна компетентність.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток особистості у сучасному суспільстві підпорядковується впровадженню компетентнісного підходу. Особливо активно використання цього підходу спостерігається в освіті. Це зумовлено тим, що впровадження цього підходу вимагає чіткої послідовності та системності. Саме освіта є першою ланкою надання особистості професійних та інших знань для набуття необхідних для відповідного рівня життя властивостей. В Україні, для підтримання впровадження в системі вищої освіти компетентнісного підходу, було створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). З позиції компетентнісного підходу, аналізу психологічного феномену формування взаємозалежного зв'язку між мовленнєвою та професійною компетентністю приділяється не достатня увага. Особливо це стосується розуміння мовленнєвої компетентності як субкомпетентності професійної та як результат формування професійно-мовленнєвої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про недостатність висвітлення передумов альянсу мовленнєвої і професійної компетентності. Вивчення питань професійної та мовленнєвої компетенції, останнім часом займалися чимало вчених: Л. Барановська, А. Богуш, В. Борисенко, Л. Бутакова, В. Введенський, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Дубасенюк, О.Залевська, О.Зарубіна, Е. Зеєр, І. Зімня, Г. Калмиков, Л. Калмикова, С. Караман, К. Климова, О. Корніяка, О. Кучерук, В. Лапіна, Н. Лопатинська, С. Макєєва, Н. Масюкова, Л. Мацько, С. Метелев, О. Орлов, Л. Паламар, Н. Панова, Г. Селевко, О. Семенов, М. Сидикбаєва, Т. Симоненко, О. Соловійов, Н. Скибун, Л. Струганець, Г. Сукачова, О. Федорова, А. Хуторський, Т. Чалян, М. Чорна, Г. Шелехова та інші.

Однак, в їх дослідженнях не достатньо висвітлений всебічний аналіз взаємозв'язку професійної та мовленнєвої компетентності як підґрунтя виникнення професійно-мовленнєвої компетентності.

Постановка завдання. Метою дослідження було хронологічне висвітлення альянсу професійної та мовленнєвої компетентності як підґрунтя виникнення професійно-мовленнєвої компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Історичний альянс мовленнєвої та професійної компетентності відбувся вже давно. А. Маслоу розглядав діяльність та компетенцію з погляду задоволеності потреб особистості у пізнанні. На його думку, потреба у пізнанні є такою ж конативною, як і потреба у любові та приналежності. Існування цієї базової когнітивної потреби підтверджується, з його погляду, численними фактами та спостереженнями, даними і результати крос-культурних досліджень. Це обумовлено тим, що передумовою діяльності особистості є «людське прагнення до пізнання, до розуміння, потреба у життєвій філософії та системі цінностей, бажання мати якусь точку відліку з всі ці когнітивні потреби несуть у собі конативний початок і є частиною нашої примітивної тваринної натури». Це ґрунтується на тому, що «людина прагне не тільки виживання, а й розвитку, особистісного зростання, актуалізації власних потенцій, щастя, душевного спокою, вищих переживань, трансценденції». При цьому він визначав, що «необхідно чітко розуміти різницю між самим досягненням та пов'язаним з ним почуттям компетентності». А. Маслоу вивів теорію, що належить до групи «змістовних теорій мотивації», що будуються на твердженні, що внутрішні спонукання людей (потреби, мотиви) визначаються їх професійною діяльністю. Він розглядав всі ці когніції з погляду особистості та її мотивації, проводив порівняльну оцінку цінності і поведінки, які пов'язані з самоактуалізацією особистості. А. Маслоу відокремлював наявність компетентності, яка передбачає вміння існувати «тут і тепер» та будувати у відповідності до цього свої плани [4].

Подальший розвиток компетентнісного підходу відбувся за рахунок досліджень Р. Уайта. Він, при характеристиці індивідуальних особливостей людини, вперше використав термін «компетенція», розглядаючи її як «ефективну взаємодію (людини) із навколишнім середовищем». За його думкою, основним підґрунтям терміну «компетенція» є потреба охарактеризувати ті особливості рис індивідуальності, що забезпечують відповідний рівень виконання роботи та високу мотивацію професійної діяльності працівника. Він вивчав компетентність з погляду її взаємозв'язку із поняттям мотивації та з позиції, що вона повинна включати перелік певних осо-

бистісних складових, розвиток яких відбувається за рахунок правильної мотивації. У подальших дослідженнях Р. Уайт вивів дефініцію «компетентнісної мотивації» [11].

Д. Хаймс, одним із перших, у своїх працях висвітлював важливість ролі мови у передачі професійних навичок. Його дослідження, щодо диференціювання мови в залежності від когнітивної структури етногрупи, стверджували, що мова «залежить від узаконеній цією групою елементів цілісної поведінкової ситуації» та формується на підґрунті «поглядів цієї групи та її уявленнями про цінності». Ґрунтуючись на досліді діяльності етногрупи, він визначив основні закономірності [7, с. 48, 54]:

- мова групи є системою;
- мова та мовленнєвість у різних культурах виконують різні функції;
- мовленнєва діяльність суспільства має бути головним об'єктом уваги.

Цілком закономірним було введення Н. Хомський понять «компетенція» та «компетентність», з позиції лінгвістичного осмислення цих термінів. Він аналізував мовну компетенцію та компетентність. На його думку, «граматика даної мови дає повні відомості про компетенцію того, хто говорить-слухає». У своїх подальших дослідженнях Н. Хомський розвив визначення поняття компетентності і вважав, що це здатність особистості виконувати будь яку діяльність. За його думкою, до характеристик компетенції не відноситься використання мови «ми проводимо фундаментальну різницю між компетенцією (знанням своєї мови того, хто говорить та слухає) і використанням (реальним використанням мови у конкретних ситуаціях)». Це відбувається тому, що тільки в ідеалізованому випадку «вживання є безпосереднім відображенням компетенції» [8, с. 10].

Продовжили розгляд професійної діяльності П. Фиттс і М. Познер, які аналізували діяльність людини з позиції психологічного сприйняття процесу набуття навичок. З їх позиції, навички, які в процесі навчання набувають нових властивостей, а саме стають автоматичними, набувають властивостей професійності дій і можна говорити про отримання певної компетентності в процесі навчання. З цієї позиції, компетентність є «вищий рівень розвитку когнітивних навичок, вона займає важливе місце у когнітивній психології» [9, с. 107].

Когнітивна психологія проводить аналіз компетентності з позиції наявності у особистості великої кількості спеціалізованих та систематизованих знань, які мають відношення до певної професійної

галузі та використовуються за рахунок відповідного споживання. Знання є упорядкованими та пов'язаними між собою в обумовленій групі, що допомагає ефективному використанню інформації, відповідно до професійного застосування. Систематизація інформації створює сприятливі умови для її запам'ятовування і більш продуктивному використанню. Основною компетентністю фахівця становиться рішення щодо того, чи відноситься визначене завдання до її меж компетентностей та чи є необхідність залучення інших професіоналів.

На цьому підґрунті Д. Белл проводив аналіз професії та професіоналізму. За його думкою, «професія – це теоретично засвоєна (тобто досягана) діяльність, і, таким чином, вона передбачає процес формальної підготовки, але в широкому інтелектуальному контексті». Належність індивіда до будь-якої професії означає формальне чи неформальне визнання цього суспільством чи спеціальним офіційним органом. Цей підхід відображає сутність соціальної відповідальності і визначає, що «очікувана модель їхньої поведінки проти іншими громадянами визначається етикою своєї діяльності». На його думку, «професія визначається навичками, що передаються лише опосередковано через культуру, яку можуть успадкувати діти представників класу професіоналів». Таким чином, професіоналізм міститься через ідею «компетентності та авторитету технічного та морального порядку та припускає, що професіонал має підстави зайняти помітну позицію в ієрархічній структурі суспільства» [1].

Поняття «компетенції» в психологію управління ввів Девід К. МакКлелланд. За його підходом, тільки компетентність, а не інтелект, обумовлюють ефективну роботу індивіда. При цьому, поведінкові характеристики компетентності формуються за рахунок різних видів навчання, саме це є основною відмінністю їх від інтелекту та індивідуальності. Він визначає принцип дії компетенцій: «метод компетенцій наголошує на валідності критеріїв: важливо те, що дійсно призводить до найкращого виконання роботи, а не фактори, що найбільш достовірно описують усі характеристики людини в надії, що деякі з них будуть використані у виконанні роботи» [10, с. 8].

Розвиток компетентнісного підходу почався у 80-тих роках минулого століття. Це було обумовлено посиленням значення ролі психології в управлінні підприємством та виникненням необхідності розробки нових моделей компетентнісного аналізу. Спостерігалось використання дефініцій «компетенція» та «компетентність» в

усіх напрямках діяльності суспільства. Найбільш практичне використання вона набуває в освіті, управлінні та суміжній з ними психології.

Ґрунтовне дослідження зв'язку компетентності та професіоналізму робить Д. Равен, який зазначав, що: «Потрібна переоцінка соціально значимих типів поведінки. Необхідний розвиток нових видів компетентності. Необхідна еволюція нових способів мислення.» Мета діяльності керівництва підприємства «підтримувати тих, хто прагне розвинути нові способи мислення та поведінки. Потрібно заохочувати тих, хто намагається винайти нові способи роботи» [5, с. 23].

Д. Равен виокремив 37 видів компетентностей, які можуть застосовуватись для отримання професіоналізму в управлінні, навчанні, спілкуванні. Дослідження сутності професійно-мовленнєвій компетентності, дає можливість визначити, що вона є підґрунтям надбання наступних видів компетентностей за Д. Равеном[5]:

- готовність та здатність навчатися самостійно;
- пошук та використання зворотного зв'язку;
- використання наявних ресурсів;
- здатність до спільної роботи задля досягнення мети;
- здатність спонукати інших людей працювати спільно задля досягнення поставленої мети;
- здатність слухати інших і брати до уваги те, що вони говорять;
- здатність вирішувати конфлікти та пом'якшувати розбіжності.

Здобуток цих компетентностей є неможливим без ефективного опанування професійних мовленнєвих навичок спілкування. Надбання навичок вербалізації відповідними мовними засобами ментального змісту думки, яку прагне висловити особистість дає можливість ефективно спільно працювати, надає здатність спонукати інших людей до праці та сприятливі умови представити всі результати розумової здатності індивіду. Сприйняття інформації, що представлена доречними мовними засобами дає можливість людині самостійно навчатися та користуватися результатами зворотного зв'язку.

Лайл М. Спенсер-мол. та Сайн М. Спенсер провели значні дослідження компетенцій, які були використані професіоналами в галузі людських ресурсів та менеджерами. На їх думку, компетенція – це «базова якість індивіда, яка має причинне ставлення до ефективного та найкращого, на основі критеріїв, виконання у роботі або в інших ситуаціях» [6, с. 9].

Вони вважали компетенцію базовою якістю людини, що визначає варіанти поведінки або мислення, та допомагає вирішувати різні ситуації. Ними було виокремлено п'ять основних базових якостей [6]:

1. Мотиви. Потреби, які націлюють та скеровують поведінку індивіда.

2. Психофізіологічні особливості. Фізичні характеристики та відповідні реакції на ситуацію та інформацію. З позиції менеджменту – це емоційний самоконтроль та ініціативність в умовах стресу.

3. Я-концепція. Певні установки, цінності та образ індивіда, які як і мотиви, прогнозують дії людини на короткостроковий період.

4. Знання. Інформація, що стосується певних областей і яка є у людини. Тут можна говорити про професійні знання.

5. Навички. Здатність виконувати визначену роботу. Окрім розумових здібностей, професійних знань індивід повинен мати автоматизм виконання певних функцій. Саме тут виникає поняття компетентності, тобто можливість практичного застосування наявних професійних знань.

Наступним етапом розвитку компетентнісного напрямку стало впровадження, наприкінці 20-го століття, в освіту всіх провідних країн компетентнісного підходу. Для цього пропонувалось розробити систему, що мала поєднати вимоги бізнесу, психології управління персоналом із завданнями сучасної освіти.

Всесвітня конференція з питань освіти для всіх, у 1990 році, розмежувала початок всесвітньої кампанії універсалізації базової освіти. Було зазначено, що «ці потреби охоплюють як необхідний обсяг навичок (вміння читати, писати, володіння усною мовою, уміння рахувати і вирішувати завдання), так і основний зміст навчання (знання, професійні навички, ціннісні установки та погляди, які необхідні людям для виживання, розвитку всіх своїх здібностей існування та роботи в умовах дотримання людського переваги, всебічної участі у розвитку, підвищення якості свого життя» [3].

Результатом підписання у м. Сорбоні Болонської декларації у 1999 році стало підтвердження зобов'язань щодо уніфікації та підвищення конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти шляхом введення компетентнісного підходу. Відповідно до цих вимог кожна країна зобов'язалась провести реформування освіти у відповідності основним вимогам до 2010 року.

Під впливом всіх вищезначених чинників, впродовж дев'яностих років минулого століття, численні науковці такі як: О. Божович, Т. Браже,

Ю. Варданян, Н. Кузьміна, О. Лебедев, О. Леонтьев, М. Львов, А. Маркова, Д. Равен, Г. Трофімова, М. Чошанов, Н. Шумарова та інші проводили дослідження компетенцій та компетентностей.

Наступним кроком розвитку передумов виникнення професійно-мовленнєвої компетентності стала інтелектуальна співпраця в галузі освіти, яку запровадило Міжнародне бюро освіти ЮНЕСКО. Результатом програми DeSeCo у 2002 році стало виокремлення концептуальних критеріїв для ідентифікації індивідуальних компетентностей, необхідних особистості для ефективної участі в демократичному суспільстві. Було визначено дев'ять ключових компетентностей, як потенційно значущих для кожного індивіда у країнах ОЕСД та згруповано у три групи [2]:

1. Діяти автономно (самостійно). До цієї групи компетентностей входять:

- здатність захищати та підтверджувати свої права, інтереси, обмеження, можливості, здібності та потреби, брати відповідальність;
- здатність створювати та реалізовувати життєві плани та особисті проекти;
- здатність діяти в рамках стратегії.

2. Діяти інтерактивно. До цієї групи компетентностей входять:

- здатність використовувати мову, символи та текст в інтерактивному режимі;
- здатність використовувати знання та інформацію в інтерактивному режимі;
- здатність використовувати нові технології в інтерактивному режимі

3. Діяти у соціумі (у соціально-гетерогенних групах). До цієї групи компетентностей відносять:

- здатність встановлювати стосунки з іншими;
- здатність співпрацювати;
- здатність керувати та вирішувати конфлікти.

Передумовою надбання вмінь і здатності використовувати мову, символи, текст в інтерактивному режимі, встановлювати стосунки з іншими, співпрацювати, керувати та вирішувати конфлікти є надбання мовленнєвої компетентності, тобто надбання вмінь володіння вербалізацією, відповідними мовними засобами, ментального змісту думки, що необхідно висловити та можливості сприйняття інформації, яка представлена доречними мовними засобами.

Саме з цього моменту мовленнєва компетентність постає відповідне місце в системі компетенцій, які використовуються для оцінки професійної кваліфікації особистості системою освіти, психологією та управлінням.

Дослідженням професійної та мовленнєвої компетентності займалися чимало вчених, однак виокремили у своїх дослідженнях феномен «професійно-мовленнєва компетентність» наступні: Л. Барановська, Г. Берегова, О. Бугайчук, А. Варданян, В. Гвазава, Л. Васецька, Л. Головата, Ж. Горіна, О. Гриджук, О. Орлов, Н. Костриця, К. Лихачова, Л. Лучкіна, В. Мікаєлян, Т. Окуневич, Н. Скибун, Н. Тоцька, Т. Чалян, М. Чорна та інші.

Це виділення було логічним продовженням досліджень двох дефініцій – мовленнєвої та професійної компетентності, а саме мовленнєвої як субкомпетентції професійної.

Сучасний розвиток суспільства обумовлює підвищені вимоги до професійної діяльності особистості. Більшість індивідів, що виконують професійні обов'язки, за для ефективного вирішення, поставлених перед ними завдань, повинні безпосередньо взаємодіяти із середовищем діяльності та впливати на нього. Ефективну взаємодію забезпечують наявні професійно-мовленнєві навички, що допомагають не тільки транслювати свої ідеї та пропозиції, а і нададуть можливість сприймати послання інших фахівців.

Наявність відповідних фахівців в достатній кількості на ринку праці, можливе лише за умов

зміни концепції освіти на компетентнісний підхід і виокремлення та розвитку професійно-мовленнєвої компетентності на етапі навчання.

Висновки. Передумовою виникнення професійно-мовленнєвої компетентності є історично сформований альянс мовленнєвої і професійної компетентностей. Розвиток комплексних досліджень професійної та мовленнєвої компетентності обґрунтував впровадження, наприкінці 20-го століття, в освіту всіх провідних країн компетентнісного підходу. На підставі них було запропоновано систему оцінки властивостей особистості, яка поєднувала вимоги бізнесу із завданнями сучасної освіти. Критерії цієї системи виокремили основні властивості та навички необхідні особистості для ефективної участі в житті суспільства.

Наявність відповідної професійно-мовленнєвої компетенції сприяє найкращому виконанню своїх професійних обов'язків фахівцям, діяльність яких вимагає комунікаційного підходу. Впровадження розвитку цієї компетенції необхідно починати з першої ланки набуття навичок – освіти.

Враховуючи глибинність сутності вищезначених феноменів та поліспектральність авторських поглядів за цією проблематикою, стає зрозумілим перспективність дослідження цього напрямку.

Список літератури:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Перевод с английского. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – Москва, 2004. 788 с.
2. Браславски С. Развитие ключевых компетенций в образовании: некоторые уроки из международного опыта. URL: <http://surl.li/blndn>
3. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века. Издательство ЮНЕСКО. 1996. URL: <http://surl.li/blndp>
4. Маслоу А. Мотивация и личность/ Перевод А.М. Татлыбаевой Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970; Санкт-Петербург, 1999. 478 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ.- Москва, 2002. 396 с.
6. Спенсер Лайм М., Спенсер Сайн М. Компетенции на работе. Модели максимальной эффективности работы, Пер. с англ. – Москва, 2005. 384 с.
7. Хаймс Д. Х. Этнография речи / Новое в лингвистике. – Вып. VII. Социоллингвистика. – Москва, 1975. С. 42-95.
8. Хомский Н. Язык и мышление .- Москва, 1972. 156 с.
9. Fltts P M & Posner M I. Human performance. Belmont, 1967. 162 p.
10. McClelland D.C. Testing for competence rather than for intelligence, American Psychologist, 1973, 114 p.
11. White R. Motivation reconsidered: the concept of competence. Psychol Rev. 1959. p.297-333.

Vlasenko O.O. THE PSYCHOLOGICAL PHENOMENON OF THE ALLIANCE OF LINGUISTIC AND PROFESSIONAL COMPETENCE

The article highlights the historical course of the alliance of linguistic and professional competence and as a result the occurrence of the psychological phenomenon, the professional-language competence. In chronological order, various views on professional and linguistic competence are analyzed. The A. Maslow's motivation approach to competence is considered. R. White's approach, which aimed at effective human interaction with the environment was analyzed. D. Hymes's opinion on the importance of language in the transfer of skills is highlighted. The connection between the introduction of N. Chomsky's terms of

"competence" and "competencies" of language is shown. The opinion of P. Fitts and M. Posner on the study of human activity from the position of psychological perception of the process of acquiring skills. The approach of cognitive psychology to the analysis of competence from the position of presence of a large number of specialized and systematized knowledge in a person is determined. D. Bell's approach to the study of the profession and professionalism is analyzed. The introduction of «competence» into management psychology by David K. McClelland is considered. D. Raven's view regarding the connection of competence and professionalism is investigated. The necessity of effective acquisition of effective communication skills to achieve professionalism in management, training, communication is defined. The results of research by Lyle M. Spencer-mol. and Sain M. Spencer on competencies used by experts on competencies that have been used by specialists in certain fields is conducted. The stage of introduction of the competence approach in the education of all leading countries and introduction of intellectual cooperation in the field of education is analyzed. Speech competence is beginning to be used to assess the professional qualifications of the individual education system, psychology, and management. The need to acquire professional speech competence for effective interaction in the performance of their professional duties is highlighted.

Key words: *competence, professional activity, speech competence, professional competence, speech-professional competence.*